

SITUAȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PENTRU MINORITĂȚILE ETNICE ÎN BASARABIA ÎNTRE ANII 1917–1923*

Marina MIRON

Doctor în științe istorice, expert în domeniul turismului și patrimoniului cultural. Cercetător științific superior, Universitatea de Stat din Moldova.

Autoare a unei teze de doctor în științe istorice cu specializare în etnologie (2019).

Situația învățământului pentru minoritățile etnice în Basarabia între anii 1917–1923

Rezumat. Politica țaristă în domeniul învățământului în Basarabia avea caracter selectiv, urmărind restricționarea procesului de întemeiere a școlilor cu predare în limba română și creșterea acelorora cu predare în limba rusă. În politica sa de stimulare a colonizării Basarabiei, autoritățile țariste au întreprins măsuri de susținere a învățământului pentru anumite grupuri etnice minoritare, având la fel o abordare diferită față de aceste grupuri. Pentru minorități, precum germanii sau evreii, s-a permis crearea școlilor cu predare în limba maternă pe când pentru bulgari, școlile de la bun început au fost cu predare în limba rusă. Odată cu proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, se pune problema naționalizării școlii în Basarabia, dar și crearea condițiilor pentru predare în școlile comunităților minorităților etnice în limbile respective. Până la urma procesul de naționalizare a școlii în Basarabia s-a desfășurat și a fost finalizat în cadrul Regatului România, când au fost create condiții de-facto și de-jure pentru ca în localitățile populate de minorități etnice să fie asigurat procesul de învățământ în limba minorității precum germanii, evreii, ucrainenii, rușii, bulgarii. În ciuda prejudecăților precum că în perioada Regatului României învățământul în Basarabia a avut loc doar în limba română, documentele legislative relevante domeniului învățământului în perioada respectivă confirmă faptul că drepturile minorităților etnice la studii în limbile lor materne au fost asigurate.

Cuvinte-cheie: politica statului, sistemul de învățământ, minorități etnice din Basarabia, naționalizarea școlii, școala interbelică.

The situation of education for ethnic minorities in Bessarabia between 1917–1923

Abstract. The Tsarist policy in the field of education in Bessarabia was selective, aiming to restrict the establishment of schools with Romanian as the language of instruction and increase those with Russian as the language of instruction. In its policy of encouraging the colonization of Bessarabia, the Tsarist authorities nevertheless took measures to support education for certain minority ethnic groups, also adopting a different approach towards these groups. For minorities such as Germans or Jews, the creation of schools with instruction in their native language was permitted, whereas for Bulgarians, the schools were initially with Russian as the language of instruction. With the proclamation of the Moldavian Democratic Republic on December 2, 1917, the issue of nationalizing schools in Bessarabia was raised, as well as creating conditions for instruction in the schools of ethnic minority communities in their respective languages. Ultimately, the process of school nationalization in Bessarabia was carried out and completed within the Kingdom of Romania, where de facto and de jure conditions were created to ensure the educational process in the minority language for localities populated by ethnic minorities such as Germans, Jews, Ukrainians, Russians, and Bulgarians. Despite the prejudices that during the Kingdom of Romania, education in Bessarabia took place only in Romanian, the legislative documents relevant to the field of education in the interwar period confirm that the rights of ethnic minorities to study in their native languages were ensured.

Keywords: state policy, education system, ethnic minorities in Bessarabia, nationalization of the school, interwar school.

Sistemul de învățământ este considerat de autoritățile statului un instrument puternic fie pentru dezvoltarea societății și transmiterea din generație în generație a valorilor culturale formate de-a lungul secolelor de un popor, fie pentru dezrădăcinarea culturii autentice și promovarea altor valori, străine poporului cucerit. Sistemul de învățământ din Basarabia de după 1812 a fost construit în așa mod încât să favorizeze procesele de rusificare și înstrăinare de propria cultură, în primul rând, a populației baștinașe. La fel de vulnerabile în aceste procese au fost și minoritățile etnice, care au locuit pe teritoriul Basarabiei până la începutul secolului al XIX-lea, ori s-au așezat aici ca urmare a politicii țariste de colonizare după anexarea Basarabiei din 1812.

Obiectul studiului de față reprezintă analiza situației minorităților etnice din Basarabia (în special a bulgarilor și germanilor) la capitolul învățământ, până la aprobarea noului Cod de învățământ în Regatul România; a modului în care statul Român construia relațiile cu diverse etnii, care au devenit cetățeni ai Regatului România, având în vedere urmările rusificării Basarabiei administrate de către Imperiul Rus în decurs de 106 ani. Scurta sinteză a sistemului de învățământ construit pe parcursul perioadei țariste în Basarabia și a situației învățământului (gestionat de stat) în localitățile populate de minorități etnice ca urmare a acestei politici țariste moștenite de statul Român după Marea Unire din 1918 va servi drept bază pentru comparația cu schimbările apărute pe parcursul perioadei ulterioare, când Basarabia a fost parte a României Mari. Tema învățământului minorităților etnice a fost abordată atât în lucrări cu caracter general [1; 2], consacrate subiectului studiului [3; 4; 5; 6], cât și în cercetări dedicate unor grupuri etnice sau istoriei unor localități [7; 8; 9; 10]. Concluziile formulate în aceste studii au fost influențate bineînțeles de abordările fiecărui cercetător în tratarea problemei sau perioadei în care au avut loc cercetările.

Învățământul primar și secundar în Basarabia în cadrul Imperiului rus. Problema instruirii populației locale după anexarea Ba-

sarabiei din 1812 nu a fost parte a priorităților autorităților țariste. Conform spuselor unuia dintre Tutorele imigranților transdanubieni, I. Arendarenko, „pentru copiii țăranilor educația este inutilă și dăunătoare” [4, p. 217].

În general, în provincii situația învățământului era una nefastă. Având în vedere aceste realități, imediat după anexarea Basarabiei, reprezentanții păturilor sociale înstărite din comunitatea basarabeană încercau să impulsioneze procesul de dezvoltare a sistemului de învățământ pe teritoriul Basarabiei și să atragă atenția autorităților țariste asupra problemei. Cercetătorul V. Tomuleț menționează faptul că „în anul 1815 negustorii și reprezentanții altor categorii sociale din orașul Chișinău se adresează mitropolitului Basarabiei Gavriil Bănulescu-Bodoni cu rugămintea de a deschide școli în capitală, «(...) pentru a-i învăța carte pe copii în limba maternă». Pentru întreținerea școlilor care urmau a fi organizate se propunea să fie folosită o parte din venitul orașenesc, numit «*venitul cotului târgului*, care mai înainte era a fi erosit (destinat – V.T.) școlii obștești, ce se zicea domnească aicea în Chișinău»” [1, p. 122]. La acel moment, această cerere nu a fost susținută de administrația regională și imperială. Pe parcurs, autorităților locale le-au fost adresate și alte cereri în care se insista asupra necesității de a fi deschise în Basarabia instituții școlare. „Spre exemplu, în anul 1817 s-a întreținut o corespondență intensă în vederea deschiderii unui pension de fete la Chișinău, dar nici această încercare nu s-a soldat cu succes”, conchide cercetătorul V. Tomuleț [1, p. 122].

Aproximativ în aceeași perioadă, se începe procesul de întemeiere a instituțiilor de învățământ în coloniile imigranților transdanubieni. Cercetătorul Ivan Duminica constată că „la 14 septembrie 1816 tutorele coloniștilor transdanubieni din Bugeac, D. Vatikioti, s-a adresat cu un raport către rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, A.N. Bahmetev, cu propunerea ca fiecare familie de bulgari să contribuie anual cu 10 lei pentru construcția și întreținerea școlilor (...)” [4, p. 209]. Observăm că diferite grupuri etnice și sociale vin în adresările către reprezen-

tanții statului cu soluții similare pentru a impulsiona procesul de deschidere a școlilor și dezvoltarea sistemului de învățământ în provincia Basarabia. Oricum, acest proces este unul lent și anevoios. Cercetătorul V. Crețu menționează că între 1816 și 1823 au fost înființate 17 școli parohiale în coloniile germane și bulgare și în cadrul bisericilor de rit armeano-gregorian [11, p. 157].

În 1823 a început, oficial, implementarea sistemului de învățământ primar după metoda lancasteriană [9], atât în localitățile baștinașilor, cât și în coloniile imigranților transdanubieni, propus de către împăratul Alexandru I încă în 1818. În prima perioadă, până 1834, aceste școli funcționau pe lângă parohii, începând cu 1834 treptat ele au fost transmise în gestiunea statului. „Cu acest scop, Comitetul Miniștrilor a dispus, la 30 decembrie 1834, ca școlile lancasteriene din Basarabia să treacă în subordinea Ministerului Învățământului Public” [4, p. 211]. Subiectul este dezvoltat în lucrarea fundamentală a cercetătorului Ivan Duminica, care analizează situația coloniilor bulgare în Basarabia până în 1856. Acesta menționează că predarea în școlile coloniștilor a avut loc în limba rusă, fapt, care confirmă intențiile autorităților țariste de a folosi școlile în coloniile bulgare cu rol de instrument de rusificare a tinerei generații. Conteul P.D. Kiselev, în scrisoarea sa adresată ministrului Învățământului Public, sublinia că școlile se deschid cu „scopul de a-i învăța limba rusă pe coloniști” [4, p. 218]. Faptul predării în școlile coloniștilor bulgari în limba rusă este confirmat și în lucrarea lui A. Zasciuc: „pentru a-i familiariza pe coloniști cu limba noii lor patrii, în majoritatea coloniilor au fost înființate școli parohiale, în care predau exclusiv într-o singură limbă rusă: Legea lui Dumnezeu, citirea, scrierea, caligrafia și prima parte de aritmetică” [13, p. 503].

Intellectualii din comunitatea bulgarilor din Basarabia nu se mulțumeau însă cu faptul că după 1840 au început să se deschidă tot mai multe școli în coloniile bulgare cu predare în limba rusă, întreținute de comunitatea locală, și nu din banii statului. În anii '50 ai secolului al XIX-lea se simțea necesitatea creării unei trepte suplimentare secundare nivelului școlilor pri-

mare lancasteriene. Ideea unei asemenea școli cu întemeierea la Bolgrad, centrul coloniștilor transdanubieni, vine din partea intelectualului bulgar Ivan Ivanov (Kaliandji). Ideea a fost susținută de Mestemacher, președintele la acea vreme a Comitetului de Tutelă pentru coloniștii din sudul Rusiei. Realizarea acestei idei a avut loc în 1858, deja în componența Principatului Moldova, când a fost deschisă Școala Centrală (cu statut de gimnaziu) din Bolgrad – prima instituție bulgară de învățământ mediu, unde predarea a avut loc în limba bulgară [4, p. 218].

La fel ca și la ceilalți coloniști, în coloniile germane lipsea practic învățământul în primii ani de după așezarea în Basarabia. Până la construcția sediilor pentru școli, lecțiile se făceau în spații provizorii, profesorii fiind bărbați din comunitățile respective fără studii pedagogice. Începând cu 1845, școlarizarea copiilor de la 7 la 15 ani în coloniile germane a devenit obligatorie. Școlile de la bun început erau bisericesti și clericii evanghelic-luterani nu tolerau încercările de influență a vreunei autorități laice. Până în anii '60 ai secolului al XIX-lea, germana era limba de comunicare în școlile coloniștilor. Însă, din 1881, toate școlile bisericesti, inclusiv și ale foștilor coloniști (din 1871 minoritățile etnice din sudul Basarabiei își pierd statutul de coloniști – n.n.) trec în subordinea statului, a Ministerului Instrucțiunii Publice din Sankt Petersburg. Din 1892 a fost introdusă limba rusă ca limba de predare în școlile germane [3, p. 146-152].

Conform opiniei cercetătorului V. Crețu, tendințele unioniste ale românilor basarabeni care s-au manifestat în special după unirea Principatelor Române (1859), au pus în gardă autoritățile țariste. Ca rezultat, acestea au înăsprit politica de rusificare în regiune. Prin urmare, după 1867 administrația țaristă în Basarabia a declanșat o campanie amplă de rusificare prin școală, în special în mediul etnicilor români; în limba română în școlile din Basarabia nu s-a mai predat. Școlile de toate tipurile din provincia Basarabia funcționau exclusiv în limba rusă [11, p. 156-157]. Drept consecință, conform recensământului din 1897 din Imperiul Rus, etnicii români aveau cel mai redus grad de

alfabetizare, fiind depășiți doar de romi. În rândurile populației masculine, știutorii de carte alcătuiau 10,5%, iar printre femei doar 1,7% [14, p. 56-65]. Dacă luăm procentajul celorlalte etnii, se poate observa că nivelul lor de instruire era cu mult mai ridicat decât al moldovenilor. Cercetătorul V. Crețu precizează că dintr-o sută de germani, știau carte 63, dintr-o sută de evrei – 50, ruși – 42, bulgari – 31 etc. [11, p. 157].

În unul dintre referatele conducerii zemstvei din anul 1905, reprodus de I. Scodihor pe paginile revistei „Școala noastră”, aflăm următoarele: „De cea mai mare importanță este faptul că moldovenii, alcătuind mai mult de jumătate din toată populația, se află în urma tuturor celorlalte naționalități în privința științei de carte. Cauza fundamentală este că învățământul se face rusește – limbă necunoscută elevilor moldoveni. A dresa copiii moldoveni în limba rusă este un lucru neadmisibil atât din punct de vedere pedagogic, cât și din considerații de viață națională și morală. Rezultatele acestei siluiri asupra sufletului poporului moldovenesc sunt de față. Zeci de ani de când funcționează la noi școlile bisericești, însă până în prezent copiii și părinții lor sunt foarte nepăsători față de acea școală, și până în prezent populația moldovenească se află în urma celorlalte naționalități în privința științei de carte” [15, p. 232]. În Duma de stat a Rusiei, la 1911 s-a discutat proiectul de lege despre învățământul primar. Articolul 16 propus pentru discuție prevedea: „... în localitățile cu populație polonă, lituaniană, germană, tătară, estonă etc., să se permită predarea în limba maternă, dacă populația își exprimă dorința”. Deputații din partea Basarabiei au cerut ca printre popoarele sus-menționate moldovenii să beneficieze de același drept, însă amendamentul lor a fost respins [11, p. 158]. În acest sens, s-a confirmat încă odată că moldovenii rămâneau privați de dreptul de a studia la școlară cu predare în limba maternă. Pe când la începutul secolului al XX-lea, conform datelor din 1914, statul își aducea aportul în finanțarea școlilor primare doar în măsură de 30% din necesarul total, restul cădea pe umerii obștilor. Până la anul 1917, rolul de dirijare a instituțiilor școlare în Basarabia îl

aveau zemstvele (pentru instituțiile laice) și arhiepiscopul eparhial (pentru școlile bisericești) – statul se implica doar cu o mică parte financiară pentru remunerarea personalului.

Ce ține de învățământul secundar în Basarabia pe parcursul perioadei țariste, situația era destul de dificilă. Această treaptă era destinată în exclusivitate celor avuți și cu situație socială înaltă. Numărul școlilor secundare în Basarabia era foarte mic și existau doar în orașe. Predarea se făcea, de asemenea, doar în limba rusă.

În contextul intensificării mișcării naționale are loc o abordare mai accentuată a problemei învățământului. În prima jumătate a anului 1917, în Basarabia începe o perioadă de transformare a școlii și a corpului didactic pe principii noi, național-democratice. În aprilie 1917 se formează Comitetul vremelnic al obștei învățătorilor moldoveni din Basarabia, susținut de Partidul Național Moldovenesc, care stabilește legături cu zemstva gubernială a Basarabiei în vederea dirijării activității cadrelor didactice basarabene. Pe data de 3 mai 1917, el trimite o adresare – „Strigare” – către toate cadrele didactice, studenții moldoveni, atât din Basarabia, cât și din toată Rusia în scopul organizării unui congres al învățătorilor moldoveni. De asemenea, acest Comitet vremelnic expediază o scrisoare către Comitetul obștesc pedagogic din Rusia, cu filiala la Odesa, cu solicitarea de susținere a procesului de naționalizare a învățământului din Basarabia, dar nu a primit niciun răspuns.

Pe data de 25-28 mai 1917, la Chișinău are loc primul Congres al învățătorilor moldoveni, în cadrul căruia au fost citite 3 referate, unul dintre care cu tematica „Organizarea învățământului moldovenesc”. Ca rezoluție pentru acest referat s-a hotărât ca „limba de predare să fie limba poporului. Limba rusească să fie predată din anul al treilea în sus” și introducerea grafiei latine [16, p. 206]. Așadar, în urma adoptării rezoluțiilor acestui congres, se hotărăște începutul naționalizării școlii naționale. Aceste realizări marchează începutul unei noi etape în istoria învățământului național din Basarabia. Dezintegrarea inevitabilă a sistemului imperial de învățământ a dus la preluarea

conducerii școlare, temporar, de către zemstvele locale. După proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, dirijarea activității de reformare a școlii basarabene urma să fie preluată de către organele de conducere din Basarabia. Încercările grupurilor etnice (precum bulgarii, germanii, evreii etc.) din Basarabia de a-și proteja dreptul copiilor de a învăța în limba maternă, imediat după revoluția din 1917, a fost mai degrabă o reacție firească, deoarece sub administrația țaristă, fie au fost lipsiți de acest drept (exemplul bulgarilor), fie au întâmpinat piedici enorme (cazul germanilor, evreilor), în special spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Totodată, instituțiile de învățământ secundar din Basarabia abia pe data de 16 ianuarie 1918, sunt informate că, începând cu data primirii circularei, se vor supune direct Directorului General al Învățământului public, P. Erhan. Iar către 23 martie 1918, instituțiilor școlare li se propune ca documentele oficiale să aibă scris în grafie latină pe antet „Republica Democratică Moldovenească, Ministerul de Instrucție Publică”.

Situația învățământului primar și secundar în Basarabia, inclusiv pentru minoritățile etnice, imediat după Marea Unire. Tema dezvoltării învățământului în perioada interbelică a fost abordată, în ultimii 30 de ani, de mai mulți cercetători care au scos din arhivele naționale și din afara țării dovezi documentare și au realizat mai multe analize [17; 18; 15; 16]. La fel, acești cercetători au lucrat cu articolele și lucrările monografice editate în perioada anilor 1918–1940, introducând în circuitul științific materiale factologice cu privire la modul de organizare a sistemului de învățământ în România interbelică, în special în Basarabia. O problemă aparte în acest sens a fost legată de elaborarea politicilor de gestionare a învățământului pentru minoritățile etnice de pe întreg teritoriul Regatului România.

Sub influența marilor puteri occidentale, România semnează la 9 decembrie 1919, la Paris „Tratatul privind minoritățile”, prin care oferă tuturor minorităților etnice din noile ținuturi, ce au devenit parte a României Mari după Unirea din 1918, mai multe garanții. În paragrafele 8–11

sunt expuse explicit garanțiile acordate limbii și culturii acestora: păstrarea instituțiilor sociale și religioase, precum și o anumită cotă din încasările fiscale de stat pentru aceste instituții.

„Art. 9. Supușii români aparținând unor minorități etnice, de religie sau de limbă, se vor bucura de același tratament și de aceleași garanții în drept și în fapt, ca și ceilalți supuși români. Ei vor avea, în special, un drept egal de a înființa, conduce și controla, pe spesele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educație, cu dreptul de a întrebuița limba lor proprie și de a exercita liber religiunea lor.

Art. 10. În materie de învățământ public, guvernul român va acorda în orașele și districtele unde locuiește o proporție considerabilă de supuși români de altă limbă decât cea română, înlesniri menite a asigura ca în școlile primare, copiii acelor supuși români vor fi instruiți în propria lor limbă. Această stipulațiune nu va împiedica guvernul român de a face obligatorie predarea limbii române în zisele școli” [19].

La momentul unificării, pe teritoriul statului român existau 4 tipuri de sisteme școlare. Sistemele de învățământ din Basarabia, Bucovina și Transilvania aveau la bază o cultură străină populației băștinașe, care a servit intereselor imperiale. Dacă pentru învățământul primar au fost adoptate repede reforme privind naționalizarea, unificarea structurilor de învățământ și luate măsuri în scopul lichidării analfabetismului, atunci pentru învățământul secundar reformele necesare s-au implementat puțin mai târziu și cu mai multe bariere. Aceste piedici erau mai ales din partea funcționarilor și a cadrelor didactice rusificate.

Pe data de 4 iunie 1918, șeful Învățământului secundar din Basarabia, N. Popovschi a înaintat către Directorat raportul cu nr. 4768 privitor la problema naționalizării școlilor secundare. În acest raport este propusă schema de naționalizare a instituțiilor de învățământ secundar de stat din Basarabia. În expunerea sa, autorul motivează din ce considerente s-a început procesul naționalizării școlilor: „să așeze învățământul public în astfel de condiții, așa ca

necesitățile culturale ale fiecărei naționalități să fie satisfăcute cât mai echitabil din punctul de vedere al autonomiei naționale (...) Până acum s-a ignorat cu desăvârșire principiul național, cerințele pedagogice și dreptul natural al fiecărui popor de a se instrui în limba maternă” [16, p. 207]. Acest principiu a stat la baza următoarei decizii: „Fiecare naționalitate de pe întinsul Basarabiei are dreptul ca să-și învețe copiii în școlile ei naționale. Planul de învățământ este specificat de nația însăși, în persoana comisiei ei școlare, în strânsă coordonare cu principiile fundamentale ale instrucțiunii publice, adoptate de către Directoratul Învățământul Public. Părinții sunt liberi de a alege Școala în care să învețe copilul lui. Fiecare națiune poate avea atâtea școli câte crede că-i sunt necesare (adică statul nu interzice întemeierea de școli private – n.n.). Ea are dreptul de a avea instituții de învățământ din bugetul instrucției publice proporțional cu procentul pe care îl are ea în Bugetul general al Statului. Instituțiile școlare bugetare trebuie să corespundă procentual raportului naționalității date la numărul general al populației basarabene. Școlile necesare peste procentul nominalizat pot fi *numai particulare*. Limba de predare va fi limba națională a naționalității căreia îi aparține Școala. Excepție se face doar pentru grupa întâia a obiectelor obligatorii și limbile străine. Dacă școala deservește nu doar o naționalitate sau dacă naționalitatea nu socotește necesară pentru școală limba ei națională, atunci instrucția se va desfășura doar în limba de stat – limba română. Fiecare școală va primi ca contingent principal pe copiii națiunii respective, în cazuri exclusive, pot fi primiți și copiii altor naționalități. Dreptul de a fi profesor în școala națională îl au cu precădere persoanele care aparțin naționalității respective, cu excepții când candidatul străin cunoaște insuficient obiectul. Planul de învățământ cuprinde două părți: prima parte, de bază răspunde nevoilor statului și partea a doua – necesităților imediate a națiunii respective” [20, p. 326-328]. Ținem să menționăm că aceste propuneri erau aduse la cunoștință persoanelor vizate prin intermediul revistei lunare „Școala Basarabiei”, publicație oficială a Directoratului

Instrucțiunii Publice, care a început să apară din noiembrie 1918 (director fiind Ștefan Ciobanu, redactor Apostol Culea) și pe teritoriul provinciei a avut un rol deosebit de important în acea perioadă. În paginile ei erau abordate diverse probleme și puncte de vedere cu privire la învățământul și educația națională [21].

Planurile de învățământ se bazau pe trei categorii de obiecte: prima categorie – cu discipline fundamentale precum limba, istoria, geografia; a doua categorie fundamentală ținea de profilul școlii – real, umanist sau mixt; iar partea privată (a treia categorie) a programei răspundea întru totul principiului naționalităților. Aici urma să intre obiectele care erau socotite necesare din punctul de vedere al naționalității respective. Programul de studiu la limba, literatura și istoria etniei pentru școala națională trebuia lărgit și urma să cuprindă mai multe ore decât la celelalte școli [20, p. 329-330].

Așa cum a fost specificat în pasajul de mai sus, criteriul de bază pentru determinarea numărului instituțiilor școlare pentru fiecare națiune de pe teritoriul Basarabiei a fost numărul populației (s-a aplicat același principiu ca și în stabilirea componenței organului legislativ Sfatul Țării: 70% – moldoveni, 10% – ucrainenii, 8 și 2/3% – evrei, 4 și 2/3% – velico-ruși, 3 și 1/2 – bulgari și alte naționalități cu un procent neînsemnat). Reșind din numărul total al populației Basarabiei și din mijloacele financiare pe care le „procură statului”, autorul concluzionează că numai moldovenii, ucrainenii, evreii, velico-rușii și bulgarii pot avea instituții de învățământ” cu depline drepturi [20, p. 334-336] (menționăm încă odată că această propunere se referea doar la școlile întreținute de stat – n.n.).

Cursurile pentru profesori ai minorităților etnice. Concomitent cu procesele descrise mai sus, a fost pusă problema pregătirii cadrelor pentru naționalizarea școlii. În Basarabia, funcționau trei inspectorate și 12 revizorate școlare, coordonate de Ștefan Ciobanu, directorul Instrucției Publice. În organigramă existau, din anul 1918, posturi de instructori pentru școli minoritare (bulgare, ucrainene, rusești, germa-

ne și israelite). Comisia școlară moldovenească a schițat un plan și a întocmit un Regulament de organizare a cursurilor. Aria de organizare a cursurilor a cuprins 8 localități: Chișinău – în frunte cu George Tofan, la Bălți – Liviu Marian, Cahul – Ilie Lupu, revizor școlar; Bender – Petru Cazacu, profesor; Orhei – Leon Mrejeriu, revizor școlar; Soroca – dl Fedeleș, profesor universitar; Cetatea Albă – O. Mironescu, profesor din Constanța; Bolgrad – Gh. Simion, revizor școlar. Așadar, pentru profesori, români și minoritari (537 participanți), deprinși să utilizeze limba rusă chiar și în conversațiile private, în 1918, s-au organizat cursuri de vară pentru învățarea/aprofundarea limbii române. Două clase, cuprinzând șaptezeci de persoane, urmau cursuri ținute pentru cei care nu știau deloc românește; altele erau pentru „începători” și „avansați”. Predarea o asigurau 26 de instructori în condițiile lipsei de manuale, hranei insuficiente și fondurilor reduse [15, p. 235].

Totodată, ținem să menționăm că activitățile unor minorități etnice optau pentru organizarea de cursuri de limba și literatură a minorităților etnice respective. De exemplu, în acest sens inițiatorul deschiderii cursurilor bulgare pentru pedagogi a fost Krste Misirkov. Acesta, în 1917, a fost ales în Sfatul Țării ca reprezentant al bulgarilor și găgăuzilor din Basarabia. Misirkov a participat activ la mișcarea de emancipare cultural-națională a bulgarilor din Bucovina. El a organizat și a condus Comisia școlară bulgaro-găgăuzo-germană din cadrul Directratului Instrucțiuni Publice al Republicii Democratice Moldovenești. La 4 mai 1918 deputatul K. Misirkov a cerut lui Ștefan Ciobanu să permită invitația profesorilor din Bulgaria, pentru ca aceștia să predea lecții pentru învățătorii bulgari și găgăuzi. Șt. Ciobanu a refuzat, spunând că în Bolgrad existau deja profesori de origine bulgară care ar putea face acest lucru. Misirkov a răspuns că aceștia sunt instruiți în gimnaziile ruse și nu cunosc limba bulgară. Misirkov a obținut, totuși, finanțare pentru cursurile bulgare cu condiția că lectorii să fie invitați din Basarabia. Cursurile au fost deschise în Bolgrad la 21 mai 1918. K. Misirkov a fost numit director acestor

cursuri. Cursurile au inclus lecții de limbă, istorie și geografie bulgară. Circa 300 de profesori din localitățile bulgare și găgăuze din Basarabia au ascultat aceste lecții. Unul dintre lectori a fost Harlampi Mitinov (originar din s. Cișmeaua-Văruiță, jud. Ismail), căruia Misirkov i-a încredințat conducerea în continuare a cursurilor. Se știe că Mitinov a predat limba bulgară, iar profesoara Ana Iambulova – istoria. Ca lectori figurau Panicerscaia și Culeva. Datorită eforturilor lui Misirkov, din Bulgaria au fost aduse aproximativ 5000 de manuale pentru școlile bulgare din Basarabia. Procesul de instruire pentru profesori trebuia să dureze 6 săptămâni, dar după 5 săptămâni cursurile au fost închise. Mai târziu, Misirkov a menționat faptul că aceste cursuri și-au atins obiectivele: „unirea profesorilor bulgari și găgăuzi și creșterea spiritului național între ei” [22, p. 84-85]. Aici ținem să menționăm că din toate minoritățile etnice din Basarabia doar germanii aveau o instituție de învățământ care asigura cu profesori școlile din coloniile germane pentru predare în limba maternă. „Școala werneriană”, cunoscută ca seminarul pedagogic evanghelic din Sărata, a fost nu doar primul seminar pedagogic german din întreaga Rusie de Sud, ci și cea mai veche instituție oficială de instruire a învățătorilor, în general, din tot Imperiul Rus. Fiind fondată în 1844, ea a fost întreținută din mijloacele proprii ale coloniștilor germani și a funcționat până la repatrierea acestora din anul 1940 [3, p. 152-153].

Cursuri similare celor organizate în 1918 au fost organizate și în perioada ulterioară pentru învățătorii din rândul populațiilor minoritare. Așadar, în luna iulie, 1920, la Chișinău au fost organizate cursuri pentru învățătorii nemoldoveni din județele Chișinău, Tighina, Orhei. În total au participat 249 de cursiști: 116 din județul Chișinău, 90 din județul Tighina, 12 din Orhei, dar și 13 din Cetatea Albă, 6 de la Soroca, 6 de la Bălți, 4 de la Izmail, 2 de la Cahul. Componenta națională a cursiștilor era următoarea: 61 ruși, 52 moldoveni, 51 evrei, 35 ucraineni, 29 bulgari, 10 nemți, 6 polonezi, 4 găgăuzi, 1 grec. În cadrul cursurilor pentru minorități, au participat și profesori din învățământul secundar:

din cei prezenți erau 149 de învățători, 35 de foști învățători, 12 profesori secundari, 15 profesori de școli medii și 15 absolvenți de liceu. Programul analitic al cursurilor prevedea ca timp de două luni să-i învețe pe pedagogii care nu cunoșteau română citirea, scrierea și conversația în limba română, în baza unor cunoștințe sumare de gramatică. Dar din lipsa de mijloace financiare, cursurile s-au redus la o lună. Învățătorii din județe au primit totuși un ajutor lunar de 600 de lei [15, p. 235-236].

În vara anului 1921, autoritățile școlare provinciale au organizat pentru ultima dată cursuri pedagogice atât pentru învățătorii vorbitori de limbă română, cât și pentru cei minoritari. Cursurile pentru învățătorii minoritari au fost organizate la Chișinău, în incinta Liceului nr. 2 de Băieți. La 7 iulie 1921 secretarul general de Instrucțiune Publică din Basarabia a informat conducerea liceului: „De la 10 iulie până la 10 august a.c. se vor ține cursuri ... cu învățătorii și învățătoarele de la școala minorităților, în care scop să mi se pună la dispoziție zece săli de clasă și o cameră-cancelarie pentru direcțiunea cursurilor și lectori... Întrucât cursurile sunt pentru minoritari, este absolută nevoie ca lectorii să cunoască cât de puțin limba rusă” [23, p. 67].

Finalizarea procesului de naționalizare a învățământului în Basarabia. Încheierea procesului de naționalizare a învățământului primar și secundar în Basarabia a fost constatată încă la 1921 de către Comisia de Unificare pentru Basarabia, care, în darea de seamă din 13 octombrie a aceluiași an, a relatat următoarele: „Școlile primare sunt complet unificate (...) Limba de predare este cea românească în școlile românești și a naționalității respective în școlile primare ale minorităților etnice (...) Școlile de băieți și fete din Chișinău și din Soroca sunt complet românizate (...)”. În rezumatul dării de seamă, membrii acestei comisii au luat decizia „ca în școlile minorităților să nu fie primiți decât elevii naționalității respective și nicidecum elevii de altă naționalitate” [23, p. 70].

În zilele de 9-11 mai 1922, Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, în co-

mun cu autoritățile școlare locale, a întreprins o vizită de inspecție a școlilor din orașul Chișinău și împrejurimile acestuia. În seara zilei de 10 mai, C. Angelescu a avut o întrevvedere cu membrii corpului didactic din Chișinău. În cuvântarea sa, el a menționat că „s-au făcut mari progrese pe terenul naționalizării școlilor” și a constatat că „elevii de diferite naționalități evrei, ruși, bulgari, ș.a. și-au însușit în scurt timp limba română, lucru care dovedește muncă și silință și din partea corpului didactic, și din partea elevilor” [23, p. 71]. S-a constatat de asemenea că numărul școlilor primare rusești este cu mult mai mare decât populația rusească din Chișinău și că trebuie de luate măsuri ca instruirea să nu se mai facă în limba rusă „în nici una din școlile primare sau secundare ... Este de nepermis «ca evreii și celelalte minorități, care sunt cetățeni români, să urmeze cursurile în rusește în loc de a le urma în limba țării, pe care trebuie să o cunoască chiar în interesul lor propriu»” [23, p. 71-72].

Conform cercetătorului A. Boldur, din cele 1747 școli primare care funcționau în 1920-1921, 1233 erau școli cu instruirea în limba română și încadrau 1892 de învățători, celelalte 514 erau divizate în felul următor:

ucrainene	200 școli
rusești	120 școli
bulgare	78 școli
germane	73 școli
evreești	38 școli
polone	3 școli
alte naționalități	2 școli [24, p. 19].

Concluzii. După anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, problema învățământului pentru populația baștinașă, dar și pentru coloniștii așezați aici, nu a fost una prioritătoare în sistemul priorităților statului. În cei 106 ani de aflare a Basarabiei în componența Imperiului Rus, politica țaristă în domeniul învățământului avea un caracter selectiv, se urmărea deschiderea unui număr cât se poate de mic al școlilor cu predare în limba română și creșterea acelor cu predare în limba rusă. În politica sa de stimulare a colonizării Basarabiei, autoritățile țariste au întreprins măsuri de sus-

ținere a învățământului pentru anumite grupuri etnice minoritare.

Având un sprijin mai mare, din partea administrației țariste, decât populația autohtonă locală, coloniștii germani și bulgari au organizat treptat, practic în fiecare așezare, școli sătești bisericești. Pentru minorități precum germanii sau evreii, autoritățile țariste au permis crearea școlilor cu predare în limba maternă, pe când pentru alte minorități, precum bulgarii, școlile, de la bun început, au fost cu predare în limba rusă. Ca urmare a nemulțumirilor intelectualiilor bulgari de această situație în domeniul învățământului pentru copiii coloniștilor bulgari, a apărut ideea deschiderii unei instituții de învățământ secundar în limba bulgară în or. Bolgrad, care a fost realizată în 1858, deja în componența Principatului Moldova.

Treptat politica țaristă în privința coloniilor cu statut special s-a schimbat, din 1871 minoritățile etnice din Basarabia își pierd statutul special, devinând cetățeni de rând al Imperiului Rus. A fost introdusă obligativitatea predării limbii ruse pentru toți coloniștii în toate instituțiile de învățământ. Odată cu proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, reprezentanții minorităților etnice au considerat favorabilă situația în interiorul Basarabiei pentru protejarea drepturilor copiilor săi de a învăța în limbile lor materne, fapt, care a condus la organizarea unor cursuri de perfecționare a cadrelor pentru predare în școlile minorităților etnice în limbile respective.

După Marea Unire, în Regatul România au fost create condiții pentru ca în localitățile populate de minorități etnice să fie asigurat procesul de învățământ în limba minorității respective. Dar întâi de toate, au fost organizate cursuri de pregătire pentru cadrele naționale, vorbitori de limbă română, cât și pentru cei minoritari ca să fie posibilă schimbarea sistemului de învățământ. Procesul de naționalizare a școlii în Basarabia s-a finalizat în cadrul Regatului România. Minoritățile etnice, precum germanii, evreii, ucrainenii, rușii, bulgarii, au obținut dreptul de a învăța în limba maternă.

Note și referințe bibliografice:

1. Tomuleț, V. *Instruirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii 20-40 ai sec. al XIX-lea*. În: Tyragetia, vol VIII, Chișinău, 2014, nr. 2.
2. Cibotaru, F. *Contribuții la istoria învățământului din Basarabia (1812–1866)*. Chișinău, 1962.
3. Schmidt, Ute. *Basarabia. Coloniști germani de la Marea Neagră*. Chișinău: Cartier, 2014, 420 p.
4. Duminica, Ivan. *Coloniile bulgarilor în Basarabia (1774–1856)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2017, 384 p.
5. Челак, Е. *Училищното дело и културно-просветния живот на българските переселници в Бесарабия (1856–1878)*. София: ЛИК, 1999. / Čelak, E. *Učiliščno delo i kulturno-prosvetnija život na b"lgarskite pereselenci v Besarabija (1856–1878)*. Sofija: LIK, 1999.
6. Грек, Ив. *Школа в болгарских и гагаузских поселениях юга Российской империи в пер. пол. 19 в.* Кишинев: Штиинца, 1993, 105 с. / Grek, Iv. *Škola v bolgarskih i gagauzkih poselenijah juga Rossijskoj imperii v per. pol. 19 v.* Kišinev: Štiinca, 1993, 105 s.
7. Poștarencu, D.; Demerji, I. *Istoria satului Bașcalia*. Chișinău, 2004.
8. Малешкова, В. *Валя Пержей*. Кишинев: Пресса, 1998, 159 с. / Maleškova, V. *Valja Perzej*. Kišinev: Pressa, 1998, 159 s.
9. Грек, Ив. *Гюльмян-Дюльмен-Яровое: (Очерки истории болгарского села в Бессарабии)*. Научн. ред. Н.Н. Червенков. Chișinău: Societatea Științifică de Bulgaristică din Republica Moldova, 2006, 264 с. / Grek, Iv. *Gjulumjan-Djul'men-Jarovoe: (Očerki istorii bolgarskogo sela v Bessarabii)*. Naučn. red. N.N. Červenkov. Chișinău: Societatea Științifică de Bulgaristică din Republica Moldova, 2006, 264 s.
10. Аствацатуров, Г. *Болгары – 200 лет в Парканах*. Бендеры, 2006. / Astvacaturov, G. *Bolgary – 200 let v Parkanax*. Bendery, 2006.
11. Crețu, Vasile. *Învățământul din Basarabia între 1812–1918*. În: International Scientific Conference “Research, Development and Innovation from the Perspective of the Global Ethics”, 3rd Edition, Chișinău, Republic of Moldova, April 15, 2022, p. 157.
12. Sistemul de învățământ lancasterian poartă numele pedagogului englez Joseph Lancaster (1771–1838), care învăța fără plată copiii săraci. Fiind susținut de Korston și Fox, fondatorii *British and foreign Society for education*, Joseph Lancaster instituie prima școală normală, după sistemul învățământului reciproc, care ulterior a căpătat o largă răspândire în întreaga Europă.
13. Защук, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генеральнаго штаба. Бессарабская область*. Часть 1. Спб: Издательство: Тип. Э. Веймара, 1862, с. 503. / Zaščuk,

- A. Materialy dlja geografij i statistiki Rossij, sobrannye oficerami General'nogo štaba. Bessarabskaja oblast'. Čast' 1. Spb: Izdatel'stvo: Tip. È. Vejmar, 1862, s. 503.
14. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года*. Санкт Петербург, 1905. / Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii 1897 goda. Sankt Peterburg, 1905.
15. Mafteuță, Natalia. *Aspecte ale managementului școlar din Basarabia în perioada interbelică*, în: Anuarul Institutului de Istorie, nr. 2, 2013, p. 232.
16. Mafteuță, Natalia. *Învățământul secundar teoretic de stat din Basarabia în perioada interbelică*, în: Anuarul Institutului de Istorie, nr. 1, 2012, p. 206.
17. Enciu, Nicolae. *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918–1949*. Chișinău: Epigraf, 2002.
18. Suveică, Svetlana. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918–1928). Modernizare prin reform*. Chișinău: Pontos, 2010.
19. *Tratatul privind minoritățile*, Paris, 9 decembrie 1919, <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istorie1918-1940/10-3.htm>
20. *Școala Basarabiei*, 1918, p. 326-328.
21. Cujbă, Iurie. *Învățământul românesc din Basarabia în perioada interbelică (1918–1940)*. <https://unghiul.com/invatamantul-romanesc-din-basarabia-in-perioada-interbelica-1918-1940/> (vizitat: 05.05.2024).
22. Duminica, Ivan. „*Cursuri bulgare*” pentru pedagogi în *Bolgrad (1918)*. În: Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare” (ediția a XI-a), p. 84-85.
23. Crețu, Vasile. *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918–1940*. Teza de doctor în istorie, Chișinău, 2020, p. 67.
24. Axentii, I.A. *Gândirea pedagogică în Basarabia (1918–1940). Studiu istorico-pedagogic*. Chișinău: Editura CIVITAS, 2006, p. 19.

* Până la aprobarea noului cod de învățământ în Regatul România.

Articolul este realizat în cadrul subprogramului CPCS RP 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova”.